

**ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З ТРАНСПЛАНТАЦІЇ
АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ****CONTRACTUAL REGULATION OF RELATIONS ON THE TRANSPLANTATION
OF HUMAN ANATOMICAL MATERIALS**

**Зборівський Ю.-А.Я., асистент кафедри цивільного права та процесу
Львівський національний університет імені Івана Франка**

У даній статті наводяться проблеми, виникнення яких пов'язане з наслідком відсутності договірної врегулювання відносин у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини в Україні, як невід'ємного правового механізму врегулювання надання медичних послуг.

Звертається увага на те, що сучасний стан законодавства не має чіткого закріплення форми та змісту договору, який виникає з приводу трансплантації, ні в цивільному законодавстві, невід'ємною частиною якого є медичне право, ні в окремому прийнятому Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Однак, необхідність такого нормативного закріплення особливостей договору щодо трансплантації існує давно, оскільки в медичній та правовій практиці з цього приводу виникає ряд проблем. Законодавче врегулювання та встановлення єдиної можливої письмової форми для даного різновиду договорів, а також визначення його істотних умов на нормативному рівні дозволять не лише спростити правове регулювання відносин у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, але й дадуть надійну основу для розвитку трансплантаційних відносин в Україні, які на сьогоднішній день «переживають кризу». Автор звертає увагу на те, що закріплення трансплантаційних відносин у формі договору в Україні буде мати певні особливості в залежності від того, чи донором є жива людина, чи померла особа. Було визначено, що у відносинах, які виникають щодо трансплантації анатомічних матеріалів людини можна і варто виділяти такі різновиди договорів. Перший з них – це договір, укладення якого відбувається між донором анатомічних частин людського тіла та медичним закладом, при цьому даний договір матиме два різновиди: договір, де донором є жива людина, та договір, де донор – це труп особи, з якого здійснюється забір необхідних для пересадки трансплантаційних матеріалів людського організму. А другий з них – це договір, який медичний заклад укладає з реципієнтом анатомічних матеріалів людини, отриманих за попереднім договором. Залежно від цього автор визначає особливості змісту кожного з договорів та вказує на обов'язкові складові змісту даних договорів.

Автор вказує на особливості змісту даного договору та наголошує на якнайшвидшому законодавчому закріпленні форми та змісту даного договору у нормах Цивільного кодексу України та Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині».

Ключові слова: договір щодо трансплантації анатомічних матеріалів людини, донор анатомічних матеріалів людини, реципієнт анатомічних матеріалів людини, відносини з трансплантації анатомічних матеріалів людини.

The article raises the issue of contractual settlement of human anatomical transplantation relations in Ukraine as an integral legal mechanism for regulating the provision of medical services in the field of human anatomical transplantation.

It is emphasized that to date, neither civil nor medical legislation has enshrined a single defined form of such an agreement, although this need arose long ago. Legislative consolidation of the form and structural elements of this agreement (its content) would simplify the legal regulation of relations in the field of transplantation of human anatomical materials and establish the procedure for their implementation. It is indicated that the contract for transplantation of human anatomical materials in Ukraine will have certain features depending on whether the donor is a living person or a dead person. The author also points out that in the relationship of transplantation should be divided into two types of contracts that arise in connection with the transplantation of human anatomical materials. First, it is an agreement concluded between a donor of human anatomical materials and a medical institution, and secondly, it is an agreement that a medical institution enters into with the recipient of human anatomical materials obtained under a previous agreement. Depending on this, the author determines the features of the content of each of the agreements and indicates the mandatory components of the content of these agreements.

The author points out the peculiarities of the content of this agreement and emphasizes the earliest legislative consolidation of the form and content of this agreement in the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On the use of transplantation of anatomical materials to humans».

Key words: agreement on transplantation of human anatomical materials, donor of human anatomical materials, recipient of human anatomical materials, relations on transplantation of human anatomical materials.

Постійне зростання кількості хворих в Україні, яким необхідна трансплантація анатомічних матеріалів людини, та успішне використання її у високорозвинених державах, спонукають нас до пошуків всіх можливих шляхів з метою порятунку не тільки здоров'я, але й життя кожної хворої людини. Проте, практичних навичок лікарів-трансплантологів у цьому випадку не достатньо, у першу чергу, варто повністю врегулювати питання трансплантації на нормативно-правовому рівні. Незважаючи на те, що у 2018 році в Україні було прийнято новий Закон «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [2], реальність практики правозастосування та право реалізації вказує на те, що процес трансплантації врегульований на нормативно-правовому рівні у меншій частині того, що ще необхідно доопрацювати та закріпити в чинному законодавстві. Особливої уваги в цьому напрямку законодавчих розробок потребує напрацювання теоретичних основ правового врегулювання форми договору трансплантації та визначення його змісту, тобто закріплення істотних умов, без

яких останній не зможе існувати. Це має бути такий законодавчо регламентований договір, який би врегулював конкретні правовідносини з приводу трансплантації між донором та медичним закладом, а також між останнім і реципієнтом.

Хоча наша держава і відстає у сфері розвитку трансплантології від інших країн світу, хоч і кількість операцій з трансплантації ще досить невелика – за даними МОЗ на 2020 рік – це всього лиш 118 операцій [6], однак подальший розвиток даної галузі медицини напряму залежить від якості законодавчого забезпечення даного питання. Окрему роль варто надати договору про трансплантацію анатомічних матеріалів людини.

Базовим питанням сучасного стану правового забезпечення у сфері донорства та трансплантації є потреба укладання договору донорства або договору щодо надання медичних послуг у вигляді трансплантації. Проблема полягає в тому, що фактично відповідні медичні установи надають послуги щодо трансплантації дозволених на законодавчому рівні трансплантаційних матеріалів люд-

ського організму без наявності нормативно закріпленого договору про трансплантацію, який би мав чітко визначену форму, структуру та зміст. Основоположні законодавчі документи, що регулюють відносини трансплантації – Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та Цивільний кодекс України, який, як відомо, закріплює загальні положення щодо договірних правовідносин, зокрема і в галузі медицини, не містять жодної норми, яка б посилалась на договірну форму врегулювання трансплантаційних відносин. З цього приводу вже давно назріла гостра необхідність закріпити у Законі України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» та Цивільному кодексі України [1] певні положення з цього приводу.

Правовідносини щодо трансплантації анатомічних матеріалів людини відзначаються тим, що вони мають характерний тільки їм суб'єктний склад. Як зазначає Герц А.А., окрім виконавця медичних послуг – спеціалізованого медичного закладу, уповноваженого на проведення відповідних хірургічних операцій, — та пацієнта-реципієнта, якому за медичними показаннями для порятунку життя необхідна пересадка органу (тканини), щодо трансплантації присутній також донор, волевиявлення якого є вирішальним щодо трансплантації. [3, с. 215] Саме донор – повністю дієздатна та здорова людина, дає згоду на вилучення в нього органу (тканини) для пересадки реципієнту, тобто, усвідомлено допускає заподіяння шкоди своєму здоров'ю в ім'я порятунку життя іншої людини. Відмінність трансплантації від інших методів лікування полягає також і в специфіці самих засобів відновлення здоров'я реципієнтів – органів (тканин), які, будучи вилученими з організмів донорів, мають всі властивості таких об'єктів цивільних прав як речі [5, с. 53].

Отже, замість звичайних правовідносин між двома сторонами, які мають місце у більшості договірних правовідносин, під час вступу у відношення щодо трансплантації має місце два поступових етапи їх реалізації: перший з них характеризує взаємини між медичним закладом та хворим-реципієнтом, а другий настає внаслідок попереднього та врегулює відносини щодо взяття анатомічних матеріалів у особи-донора медичним закладом з подальшою передачею цих матеріалів замовнику за першим рівнем – хворому-реципієнту.

Аргументом у цьому разі є те, що відносини між реципієнтом, донором і медичним установою мають цивільно-правову природу. Про це свідчать рівноправність сторін, їх однакові та юридично зрівняні можливості вступити в ці правовідносини, змінювати їх та припиняти за власним розсудом та рішенням. Також варто звернути увагу на складність природи відносин щодо надання медичних послуг з приводу трансплантації та пересадки анатомічних органів чи клітин від однієї особи – донора, до іншої – хворого-реципієнта, оскільки тут мають місце як публічно-правове врегулювання цих правовідносин, так і цивільно-правовий механізм регламентації надання медичних послуг щодо трансплантації.

Виділяють і певні особливості щодо відносин, що отримують закріплення у договірній письмовій формі при здійсненні трансплантації анатомічних біоматеріалів людини, які прямо залежні від того, здійснюється пересадка з використанням трупних трансплантатів чи від живих донорів. Перша група правовідносин пов'язує реципієнта та трансплантологічний стаціонар, який згідно законодавства має право надавати трансплантаційні послуги. Друга група – зазвичай має місце при донорстві живих людей, якими виступають близькі родичі хворого-реципієнта. У цьому випадку мають місце аж два одночасно укладених договори – між хворим-реципієнтом (замовником) та медичним закладом (виконавцем), та між донором (замовником) та медичним закладом (виконавцем). З огляду на це, перший різновид даного договору

буде вважатись договором трансплантації, тоді як другий носитиме назву договору донорства [4, с. 115].

Враховуючи належність правовідносин, що виникають при здійсненні процесу трансплантації анатомічних матеріалів від однієї особи до іншої до галузі медичного права, варто запровадити обов'язкову письмову договірну форму врегулювання правовідносин з приводу трансплантації, яка настає за згодою всіх сторін та має вираження у двох самостійних договорах.

Правовідносини щодо вилучення необхідних для пересадки матеріалів у донора для трансплантації оформлюються шляхом укладання договору про донорство між донором та медичною організацією. Відносини між медичною організацією та реципієнтом оформляються договором про трансплантацію матеріалів, що мають анатомічне походження від особи-донора, що має на меті порятунок життя або покращення здоров'я людини, що є різновидом договору надання медичних послуг. У своїй сукупності вони становлять групу договорів про надання трансплантаційних медичних послуг.

Спільним для обох цих договорів є те, що єдиною істотною умовою договору про надання трансплантаційних медичних послуг є його предмет. Предметом виступає медична послуга з пересадки органів або тканин від живого донора реципієнту або трансплантації трупних органів і тканин. Для визнання предмета договору узгодженням сторонам необхідно встановити, які дії, із застосуванням якої методики та якими способами будуть усуватися негативні реакції організму пацієнта. При цьому умови про якість трансплантаційної медичної послуги, термін, місце її виконання та ціну не належать до умов, без яких договір є неукладеним, а відсутність таких умов у тексті договору не тягне за собою визнання його недійсним.

Пропозиція щодо укладення договору на надання трансплантаційних медичних послуг виходить саме від пацієнта. При цьому офертою до укладення такого договору слід вважати заяву пацієнта про направлення його для надання трансплантаційної медичної допомоги. Акцептом до укладення договору про надання трансплантаційних медичних послуг є рішення комісії медичної організації, що ґрунтується на даних медичної документації та талони на надання високотехнологічної медичної допомоги.

Однак, вказані вище договори мають певні особливості. Особливостями договору донорства є:

1) донором може бути як жива особа, так і труп людини після її смерті; залежно від того, яким є донор, залежать і підстави виникнення договору донорства; у тому разі, коли донор жива особа – потрібна її добровільна згода на надання анатомічних матеріалів іншій особі; у випадку ж, коли донор – померлий, необхідна наявність дозволу родичів померлого на взяття донорських матеріалів, якщо такої згоди за життя не надійшло від померлої особи;

2) другою стороною договору завжди виступає медичний орган, який здійснює вилучення анатомічних матеріалів;

3) такий договір відповідно до положень Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» є неоплатним, за виключенням клітин спинного мозку;

4) має консенсуальний характер, що проявляється у тому, що договір вважається укладеним при досягненні згоди сторін – замовника (яким виступає донор чи його представники) та виконавця (медичного органу (закладу));

5) характеризується як публічний, що проявляється в тому, що законодавцем закріплюється публічна форма надання медичних послуг, до яких належить і трансплантація;

6) форма договору трансплантації анатомічних матеріалів людини – як і у всіх медичних послуг – виключно письмова, що пояснюється особливостями трансплантологічних відносин та складністю їх правового регулювання;

7) предмет цього договору – це будь-які медичні дії,

суть яких полягає у вилученні біоматеріалів анатомічного походження від людини-донора (трупа-донора) за життя чи після смерті останнього, з подальшою пересадкою хворому-реципієнту;

8. до умов договору відносяться також права, обов'язки та відповідальність обох сторін договору щодо трансплантації анатомічних матеріалів людини;

9. строк у цьому договорі не може бути істотною умовою, оскільки у випадку живого донора цей строк ще може бути визначеним, тоді як смерть особи – може стати подією, яка розтягнеться на невизначений час, а вже після смерті протягом декількох годин може здійснюватись вилучення анатомічних матеріалів.

Що стосується договору трансплантації анатомічних матеріалів, який укладається між медичним закладом та хворим-реципієнтом, то його особливості наступні:

1) він також є двостороннім, де замовник – хворий-реципієнт, а виконавець – медичний заклад;

2) він повинен бути безоплатним, оскільки українське законодавство забороняє будь-які фінансові дії щодо послуг з трансплантації;

3) має консенсуальний характер, що проявляється у тому, що договір вважається укладеним при досягненні згоди сторін – замовника (яким виступає хворий-реципієнт) та виконавця (медичного органу (закладу));

4) характеризується як публічний, що проявляється в тому, що законодавцем закріплюється публічна форма надання медичних послуг, до яких належить і трансплантація;

б) форма договору трансплантації анатомічних матеріалів людини – однозначно, тільки письмова, що пов'язано з тим, що медичні послуги законодавцем вважаються наданими та закріпленими у письмовій формі;

7) предмет цього договору – дії медичного характеру, наслідком яких є пересадка анатомічних матеріалів хворому-реципієнту, отриманих раніше медичним закладом за договором донорства;

8) права, обов'язки та відповідальність обох сторін договору щодо трансплантації анатомічних матеріалів людини;

9) строк у цьому договорі також є істотною умовою, однак лише у випадку, коли йде річ про наявність донора, який може надати анатомічний матеріал у визначений час, у протилежному ж випадку – час очікування на донорський матеріал може вплинути й на виконання договору, а тому у другому випадку строк не може бути істотною умовою.

З огляду на вищевикладене та зважаючи на відсутність нормативних вимог щодо форми та змісту договору трансплантації анатомічних матеріалів людині, пропонуємо внести до Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» такі положення: договір трансплантації анатомічних матеріалів людині має виключно письмову форму вираження та вміщує такі умови: предмет, права та обов'язки сторін, а залежно від особливостей договору може містити й інші істотні

умови. Варто передбачити види договорів у сфері трансплантації, які необхідно законодавчо регламентувати:

- договір щодо трансплантологічних відносин між донором-живою особою та медичним закладом;

- договір про трансплантацію анатомічних матеріалів після смерті донора, який при житті зробив розпорядження про використання його анатомічних органів, шляхом укладення договору з медичним закладом;

- договір трансплантації отриманих від особи-донора анатомічних матеріалів людини особі-реципієнту.

Деякі вчені у сфері трансплантології виділяють ще один договір – договір, що укладається між донором та реципієнтом [7, с. 24]. Це безоплатний, реальний договір, що не поймає цивільним та медичним законодавством, який оформляє передачу органу донором конкретному реципієнту. Подібного роду договірні відносини гарантуватимуть адресність надходження донорського органу до конкретного реципієнта. Цей договір може розглядатися як різновид договору пожертви, передбаченого цивільним законодавством на користь реципієнта.

Висновки. Таким чином, варто сказати, що відносини з трансплантації в Україні хоч і мають місце, однак на даний час є недостатньо розвиненими. Причиною цьому є недосконалість правового регулювання питання трансплантації людських органів та тканин. З одного боку, у зазначених відносинах, безперечно, є елементи публічно-правового регулювання. З іншого боку, в основі досліджуваних відносин лежить цивільно-правове зобов'язання щодо надання трансплантаційних медичних послуг. Існуюче на даний час законодавство, не зважаючи на внесені у 2018 році зміни, залишає невирішеними ряд важливих питань у сфері трансплантації, до яких належить і договірне врегулювання відносин з трансплантації. Ми визначили, що у чинному законодавстві варто закріпити три різновиди договорів, які складають групу договорів у сфері трансплантації в Україні, а також зосередити особливу увагу на деталізації істотних умов цих договорів.

До таких договорів належать:

- договір щодо трансплантологічних відносин між донором-живою особою та медичним закладом;

- договір про трансплантацію анатомічних матеріалів після смерті донора, який при житті зробив розпорядження про використання його анатомічних органів, шляхом укладення договору з медичним закладом;

- договір трансплантації отриманих від особи-донора анатомічних матеріалів людини особі-реципієнту.

Закріплене та законодавчо врегульоване питання виду та форми договору у сфері трансплантації людських анатомічних частин людського тіла чи органів, при тому із чітким формулюванням основного змісту та структури такого договору, надасть змогу не лише ефективно врегулювати правовідносини з приводу трансплантації, але й дасть поштовх для подальшого розвитку інституту трансплантації в Україні та його наближенню до інститутів трансплантації тих країн, які є провідними у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 травня 2018 року № 2427-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 28. ст. 232.
3. Герц А.А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03. Львів, 2016. 421 с.
4. Ільющенкова К.О. Договір як підстава виникнення правовідносин донорства. *Медичне право*. 2018. №1. С. 22-31.
5. Квіт Н. М. Біологічний матеріал як об'єкт цивільних правовідносин щодо створення та використання біобанків в Україні. *Форум права*. 2019. №3. С. 53.
6. Міністерство охорони здоров'я України. Максим Степанов щодо впровадження Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів та тканин. 2020. URL: <https://m.facebook.com/moz.ukr/photos/a.300751836754595/1744505845712513/?type=3>.
7. Ольховик Л.А. Правове регулювання трансплантології в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 114-116.